

Johannes Steenstrup som konservativ historiker

- af Jon A.P. Gissel

KONSERVATISME OG NATIONALFØLELSE

Her vil jeg gå ind på Johannes Steenstrups 'Hvorlænge have Danske boet i Danmark?' fra 1895.¹ Er det interessant? Jeg synes, teksten har en del interesse i sig selv, for det første argumentationen for det umiddelbare emne, det som står i titlen; for det andet argumentationen for det principielle emne, det som står i undertitlen 'om arkæologisk og historisk Materiales Bevisevne'; for det tredje som eksempel på genren tidsskriftsafhandling, her i en bredere form end den skarptskårne med teser, med vægt på sandsynlighed. Men teksten er også interessant i en større sammenhæng, idet emnet, hvorvidt landets og den daværende (mindre) danske stats indbyggere var oprindelige, må berøre os som danskere og har betydning for hele spørgsmålet om, hvad et folk er? Eller med andre ord, hvis der ligger en national holdning bag denne tankegang og Steenstrups udsagn, hvad er det så for een? Dette peger i retning af en anden større sammenhæng, som er aktuel for mig, fordi jeg, efter at jeg har skrevet en bog om Steenstrup,² nu er i gang med et bredere projekt om »Konservatisme i Danmark«. Her melder sig spørgsmålet om forholdet mellem nationalitet og nationalfølelse på den ene side og konservatisme på den anden. Denne sammenhæng, mener jeg, kan bidrage til at nuancere opfattelsen af både konservatismen og holdningen til nationaliteten i 1800-tallet. Teksten er nemlig et eksempel på den betydning, som nationale emner havde i hele 1800-tallets tankegang. Endelig er den interessant ved

¹ JOHANNES STEENSTRUP: 'Hvorlænge have Danske boet i Danmark?' *Historisk Tidsskrift* 1895, s. 114-138.

² JON A.P. GISSEL: *Den indtrængende Forstaaelse. Johannes Steenstrups historiesyn*, Gylling 2003. Denne disputats vil blive anmeldt i næste nummer af Nomos.

Jon A.P. Gissel

det, den fortæller om forholdet mellem fagene, som er vigtigt for videnskab, og som måske heller ikke, i hvert fald i denne periode, kan adskilles fra det nationale. Inden jeg går ned i selve teksten, vil jeg skitsere de større sammenhænge, og det vil blive mosaik, fordi der ikke er nogen tekst, der udtrykker det hele. Jeg håber dog, at det vil lykkes mig at udtrykke noget mere end mosaik, nemlig en åndshistorisk sammenhæng.³ Endelig vil jeg forholdsvis kort beskrive Steenstrup i en hermeneutisk sammenhæng.

Steenstrup var historiker. Men han var også en af en række forfattere, som med forskelligt temperament og på forskellig vis opponerede mod radikalisme og positivisme i sidste trediedel af 1800-tallet. Henrik Scharling, K. G. Brøndsted, Ernst von der Recke, Rudolf Schmidt kan nævnes som eksempler – alle glemte i dag, men derfor måske ikke mindre spændende og væsentlige at finde frem. De var, om end på forskellig måde, kristne, og bevarede forbindelsen til den kristne kulturarv, og de fastholdt også, trods visse kritiske bemærkninger, en forbindelseslinie til den danske litterære Guldalder, den store romantiske periode, dansk litteraturs klassiske tid, i første halvdel af 1800-tallet. Snarere end at sætte noget skel ved 1870 som Romantikken endelige afslutning, vil jeg sige, at den fortsatte ud over dette tidspunkt og skød nye skud. Steenstrup selv kan i en vis forstand kaldes romantiker, derved at han undgik en rent materialistisk tankegang og f.eks. fastholdt tanken om viljens frihed. Inden for sit eget fag, historie, som først var under dannelse på dette tidspunkt, kom Steenstrup til at stå over for radikale og positivister som Kr. Erslev og senere Erik Arup. Af dem stod Erslev især som kildekritikkens fortalere, mens Arup anlagde et materialistisk syn, et magtsynspunkt, på hele historien.

Historikeren Johannes Steenstrup levede fra 1844 til 1935. Da han blev født, blomstrede den danske Guldalder endnu, og den dansk-tyske helstat bestod stadig, landet var stadig regeret af en enevældig konge. Mens han var barn, fandt de store nationale begivenheder sted med Treårskrigen og den fri forfatning. I 1850 døde Adam Oehlschläger, og Guldalderen lakkede dermed mod enden. Som 19-årig

---

³ En del af denne artikel er holdt som foredrag ved Seminaret Strukturel Dialektiks seminar om forholdet folk – stat, Institut for Arkæologi og Etnologi, Københavns Universitet, foråret 2004 (28/4).

Johannes Steenstrup som konservativ historiker

har han oplevet nederlaget i 1864, og det er ikke noget, man i og for sig kan læse nogen steder, men det er en rimelig antagelse, at det har gjort et dybt indtryk på ham, som på alle. Dermed ophørte Helstaten endeligt med at eksistere. Steenstrup tog juridisk uddannelse og begyndte sit historiske forfatterskab. Efter Frankrigs nederlag i 1870-71 fulgte den lange periode, da der var usikkerhed om selve den danske stats fortsatte eksistens, og tanken om de danske sønderjyder var et sår i sjælen. Det var også i den tid, Steenstrup var professor i historie ved Københavns Universitet, fra 1882 til 1917. En af Steenstrups aktiviteter i den periode var, at han var med til at stifte Januarforeningen i 1908,⁴ en kulturel forening som arbejdede på at styrke forbindelserne til England og Frankrig som modvægt til tysk kulturel dominans. Det viser en national holdning, som ikke ønsker at lukke af, men modsætter sig, at en bestemt påvirkning udefra er dominerende. Steenstrup oplevede Tysklands nederlag i 1918 og den lange debat om Genforeningen – selv mente han, at Flensborg burde komme til Danmark – og han deltog i festlighederne på Dybbøl, da det nordlige Slesvig vendte tilbage til Danmark. Under alt dette forskede han videre og var meget flittig i sit forfatterskab, og den sidste tidsskriftsafhandling han skrev, afsluttede han få uger før sin død i 1935.

I denne afhandling vender Steenstrup egentlig tilbage til udgangspunktet, til mennesker som han har kendt i sin barndom og ungdom, idet det er en skildring af geologen J.G. Forchhammer, som Steenstrups familie havde boet under tag med fra Steenstrups fjerde år. Steenstrup beskriver Forchhammer som et udpræget barn af det daværende dansk-tyske monarki, født i et tysktalende område og i en tysktalende familie, med tysk som sprog både i skolen og på universitetet i Kiel, men som ved sin ansættelse ved Københavns Universitet beslutter at blive dansk, og det gælder først og fremmest sproget:

Hidtil havde han vel kunnet udtrykke sig paa Dansk, men mest anvendte han Tysk, og hvad han skrev, var stadig paa det tyske Sprog. Nu besluttede han at tilegne sig Dansk, saa at det klang, som var det hans Modersmaal, og i Form og Stil afspejlede dansk Talebrug. Naar dette Sprogskifte lykkedes fuldstændig i en forholdsvis kort Tid, skyldtes det hans medfødte Talent for

---

⁴ Se *Den indtrængende Forstaaelse*, s. 103f.

Jon A.P. Gissel

Tilegnelse af Sprog og dernæst hans jernhaarde Vilje og Selvkontrol. Hvad han skrev paa Dansk, bar ikke blot i Ordbrug og Vendinger, men i den hele Stilform afgjort et hjemligt Præg.

Her er det vigtigt, at det er en viljesbeslutning, at Forchhammer bliver dansk, og passagen viser, at det er en sammenhæng, hvor sproget er af meget stor betydning. At der er tale om en beslutning understreges af, at det er en åndelig anstrengelse, en virkelig indsats; og det lykkes, i den forstand retfærdiggør resultatet anstrengelsen. Senere har Steenstrup et helt kapitel, som hedder 'Det nationale Standpunkt', hvor han går nærmere ind på det; fortæller, at der »maatte være Brydninger i manges Sind« om hvilken nationalitet, man følte sig mest knyttet til, og dette siger han i forbindelse med begivenhederne i 1848. »Den gamle Stats tvesidige Sammensætning gav sig saaledes ogsaa Vidnesbyrd i Boligen paa Nørregade«, skriver Steenstrup, og så tæt på har han selv haft problemet om nationaliteten. Her lærer vi vel allerede noget vigtigt om Steenstrup, dels en dansk national holdning, dels en forståelse for den gamle stats dobbelte sammensætning, og det dobbelte tilhørsforhold, som kunne følge af det. Endelig, mindst lige så vigtigt: Den eksistentielle og personlige beslutning betyder noget. Forchhammer er ikke dansk, men han bliver det, i hvert fald hvad sproget angår.⁵ Han vælger at tale ikke alene dansk, men godt dansk.

1800-tallet er blevet kaldt »historiens århundrede«; hvad var så historien i 1800-tallet? Historikeren Caspar Paludan-Müller skriver i sin *Indledning til Historiens Studium*, som blev skrevet i 1870'erne, men først udgivet i 1991, at »Historie er Videnskaben om Menneskeslægtens Udvikling gennem Fortidens Begivenheder.«⁶ Præsten og historikeren A. Fabricius (1822-1902) skrev i forordet til sin populære *Illustreret Danmarkshistorie* fra 1854: »Et Folks Historie er Fortællingen om dets Skjæbne gennem Tiderne. Hvad det har udrettet, hvad det har lidt eller stridt, vundet eller tabt, fremdrager Historien af de svundne Tider og rister med uudslettelig Skrift i sine Aarbøger. Den er de hedenfarne Slægters

⁵ JOHANNES STEENSTRUP: 'Forchhammer som Menneske og Personlighed' *Meddelelser fra Dansk Geologisk Forening* 8 (1931-1935), s. 439-476; på s. 449 og 465-468.

⁶ C. PALUDAN-MÜLLER: 'Indledning til Historiens Studium' *Danske Magazin* 1991, s. 36.

Johannes Steenstrup som konservativ historiker

Dommer.« De to personer, Paludan-Müller og A. Fabricius, ligger til hver sin side i det nationale spørgsmål, men begge disse synspunkter, det nationale og det overnationale, findes i 1800-tallets historieopfattelse. Der er et stort dannelsesperspektiv i det: Der var 1800 tallet igennem strid mellem Grundtvigianerne og den klassiske traditions tilhængere, og der var uenighed om folkekarakterens grundlag. Man kunne sagtens både være national og danne sig efter fremmede forbilleder: Oehlenschläger læste Aristoteles, Sophokles, Shakespeare; Guldalderkunstnerne rejste til Italien, Niebuhr og Ranke blev fælles forbilleder for historievidenskaben, Steenstrup selv skrev for de historiestuderende om den store tradition i historieskrivningen fra Herodot og fremefter.⁷ Den store romantiske bevægelse prægede hele det 19. århundrede, skønt den var mest fremtrædende før 1870, og noget af det, der karakteriserer Steenstrup og andre konservative som konservative, er, som nævnt, at de ikke bryder forbindelsen med romantikken og den danske Guldalder. Romantikken stod i forbindelse med nationale ytringer, f.eks. den store interesse for folkeviserne, men den var samtidig international både i sin oprindelse og i sine interesser. Sådant vedblev det at være hos de konservative i sidste trediedel af 1800-tallet. Steenstrup selv skrev om de danske folkeviser og de danske stednavne, og de har for ham uden tvivl national betydning, er selvgroede, samtidig med at han inddrager internationale perspektiver i forskningen.⁸ I forbindelse med musikhistorien har jeg peget på, at betegnelser som fædrelandsfølelse og national identitet kan rumme ret forskelligartede elementer, og i den sammenhæng søgt at skelne mellem en dansk og en nordisk linie i dansk musik i 1800-tallet. Her er en international baggrund og en hjemlig særudvikling, der er påvirkning udefra og dansk/nordisk særpræg.⁹

Den konservative teolog Henrik Scharling levede fra 1836 til 1920 og udgav i 1860'erne forskellige tidsskrifter, dels direkte teologiske, dels bredere kulturelle. I

---

⁷ JOHANNES STEENSTRUP: *Historieskrivningen*, København 1915. Jeg opponerer her mod Hans Carl Finsen: 'Cicero fra Sorø' *RetorikMagasinet* 49 (2003), s. 18-20, som jeg synes fremstiller forholdet ensidigt.

⁸ Se JON A.P. GISSEL: 'Johannes Steenstrup som folkeviser- og stednavneforsker' *Fortid og Nutid* 1993, s. 215-234.

⁹ Se JON A.P. GISSEL: 'Den nordiske linie i dansk Musik' *Fortid og Nutid* 1999/4, s. 281-304.

Jon A.P. Gissel

et af dem *Ugeblad for den danske Folkekirke* skrev han 1865 en artikel 'Grundtvigianernes Misforstaaelse af Nationalitetens Betydning', der som udgangspunkt er en anmeldelse af tre skrifter af Grundtvig og hans tilhængere. Årstallet 1865 kan ikke betones stærkt nok; de tre prædikener Scharling anmelder, er alle udkommet i selve året for det store nationale nederlag, som gik alle til marv og ben uanset deres forskellige holdning i øvrigt. Det er et yderst aktuelt indlæg; når Scharling skriver, at »Hovmod og Forfængelighed, Egenkærlighed og Trods, Avind og Partisyge er blomstret saa frodigt op blandt det danske Folk som Tidsler og Nælder«, kommer han med en slags forklaring på nederlaget i 1864; og han siger, at ingen kan sige sig fri. Han går her bestemt mod Grundtvigianernes opfattelse af nationalitetens stilling overfor kristendommen. Det er ikke indholdet, han går imod, i hvert fald ikke for Grundtvigs eget vedkommende, men at de tre forfattere har talt i kirken om et spørgsmål, som han anser for helt verdsligt. Grundtvig havde kunnet holde sin som en verdslig tale, men ikke i kirken.¹⁰ Midt i teksten står det med fremhævet skrift, at »*paa Prædikestolen har Nationaliteten Intet at gjøre*«. Han undrer sig over, at det skal være det danske folks største forsyndelse, at der er indført tysk tankegang og tysk åndsdannelse i de lærde skoler. Han peger på, at Biblen forholder sig ligegyldig overfor nationalitetens udvikling, han viser med en gennemført parallelitet, at nationalitet og sprog ikke har selvstændig betydning i Biblen; han betoner stærkest muligt, at frelsen i Kristus er ikke afhængig af den danske folkelighed og det danske sprog. I Guds hus skal man kun høre om Guds Rige: »Og allermindst maa Grundtvigianerne staae og forkynde fra Prædikestolen, at naar vi blot ville blive rigtig bravt Danske, og tale rigtigt godt Dansk, saa vil Gud ogsaa være med os i Tid og Evighed – for det er ikke sandt!« Så klart slutter Scharling, og i betragtning af tidspunktet er det en bemærkelsesværdig udmelding; det har været ham overordentlig magtpåliggende at understrege, at der er noget, der er vigtigere end nationaliteten og især i kirken. Den folkelige ejendommelighed er overvurderet, i kirken handler det om noget

---

¹⁰ Denne prædiken lod GRUNDTVIG udgive under titlen *Livsfyrsten og Morderen*; den er ikke blevet holdt, men betegnes af ham selv som fasteprediken. Se PETER NEERGAARD JESSEN: 'Grundtvigs prædikener i 1864' *Grundtvigstudier* 1997, s. 102-138; på s. 134.

Johannes Steenstrup som konservativ historiker

højere. Det er et meget oppositionelt indlæg, og Scharling har ikke set det som sin opgave at gå ind på det komplicerede i Grundtvigs tankegang; derimod prøver han at sætte sit eget modspil op. Han træder frem mere som repræsentant for en tradition end for et parti. Han skriver ikke anmeldelse i egentlig forstand, men går direkte løs på det, som han ser som kerneproblemet. Det er så meget mere bemærkelsesværdigt, som han tydeligt er patriot og har elsket det danske sprog, som han understreger, er en herlig gave fra Gud.¹¹ Han fastslår da også sprogets betydning for nationaliteten, derimod taler han ikke her om staten. I denne situation, lige efter nederlaget, taler Grundtvigianerne om folkeforsyndelsen som en forgudelse af det tyske, mens den for Scharling er en forgudelse af det danske. Det hører med i sammenhængen, at Scharling i 1866 offentliggjorde en ret stor roman i to dele, *Uffe Hjelms og Palle Løves Bedrifter*. Den første af de to hovedpersoner er et billede på den danske landsoldat, den anden er en satire over pressen og udpræget skandinavisme, den ideologiske skandinavisme. Dermed har Scharling i anden halvdel af 1860'erne med stor kraft vendt sig mod, hvad han så som overdreven dyrkelse af det nationale. Dette medførte også, at han i denne periode ikke var velset hverken af de nationalliberale eller af Grundtvigianerne. Noget kunne tyde på, at han har ønsket en voldsom debat, måske fordi han følte, at situationen var ved at gå i skred, at de verdslige politiske interesser var ved at vinde helt overhånd. Henrik Scharling prøvede over et langt stræk, dvs. hele livet, at sætte kirken som grundlæggende. Hans indlæg viser een måde, man kan argumentere på i en taberrolle. De er et forsøg i en desperat situation; og det desperate gælder både landets stilling og det kristne budskabs stilling.

I Scharlings tidsskrift skrev provst H.P. Kofoed-Hansen (1813-1893) i 1866:

Man vil nu istedetfor den gamle nedarvede og historisk begrundede Bestemmelse »Stat«, sætte Bestemmelsen »Nation« eller »Folk«. Hvad der hidtil holdtes sammen og bestod indenfor Statens ved Natur- og Folkeret og Historiens Anvisning helligede Hegn, under en bestemt i Flugt med christelige Grundsætninger udviklet politisk Orden, der fastsatte Betingelserne for dets

---

¹¹ HENRIK SCHARLING: 'Grundtvigianernes Misforstaaelse af Nationalitetens Betydning' *Ugeblad for den danske Folkekirke* 1865, s. 38.

Jon A.P. Gissel

Tilværelse og rolige Liv og Udvikling, der skal Altsammen drages ind under det specifikke Folkevæsens Magtfuldkommenhed og Varetægt [...] ¹²

Her sættes stat og folk klart overfor hinanden, og historiens betydning hævdes i den form, som århundreders skiftende forhold har givet staten.

Steenstrup selv skriver i sin anmeldelse af et Grundtvigiansk skrift fra 1881 om

Den gamle Stat, hvor man var Patriot uden Hensyn til det Sprog, man talte. Hvor meget vi derfor end maa prise os lykkelige over, at Folket blev vakt og blev opmærksomt paa sin egentlige danske Nationalitet, saa tør vi dog ikke glemme, at der før »Vækkelsen« var Baand af anden Art, som holdt vor Nation og andre Nationer sammen, og at Folkevækkelsen medførte Farer paa andre Punkter og ikke forslag til at redde Staten i dens Vaande.

Her er folk og stat ligeledes sat tydeligt op overfor hinanden; der er tale om især helstatens fald i 1864, og »Folkevækkelsen« er det især Grundtvigianske udtryk om den nationale bevægelse.¹³ Steenstrup refererer aldrig til Scharlings artikel, men noget tyder på, at han har kendt tidsskriftet, og som det fremgår, vender hans egne udtalelser om Grundtvigianerne sig mod nationale overdrivelser. P. Hansens *Illustreret dansk Litteraturhistorie*,¹⁴ der omfatter 1800-tallet og på flere måder kan siges at være et konservativt værk, har den nationale vækkelse som hovedtema, og litterære forskelle behandles i nationale kategorier, men værket markerer på den anden side afstand til »den eksklusive Danskhed, den hyperpatriotiske Forgudelse« hos Grundtvig,¹⁵ som han i øvrigt har adskilligt godt at sige om. Disse personer, Henrik Scharling, P. Hansen og Steenstrup er alle konservative og alle patrioter, men lægger afstand til en ensidig fokusering på nationaliteten, som de fandt hos Grundtvigianerne. Her synes jeg, der tegner sig et vist mønster.

»Mennesket er ikke, det bliver, og det bliver aldrig færdigt«, skrev historikeren Caspar Paludan-Müller,¹⁶ som på flere måder er sammenlignelig med Steenstrup,

¹² H.P. KOFOED-HANSEN: 'Nationalitet og Christendom *Ugeblad for den danske Folkekirke* 1866 I, s. 33-64 og 65-83; på s. 74f.

¹³ JOHANNES STEENSTRUP: 'To Skrifter om »Folkevækkelsen«' *Dagbladet* 28/12 1881.

¹⁴ Anden meget forøgede udgave, bind III, fra 1902.

¹⁵ Ibid. s. 145.

¹⁶ *Lolland-Falsters Stiftstidende* 24/2 1872.

Johannes Steenstrup som konservativ historiker

uanset at han hørte til en ældre generation. Denne holdning til mennesket er vigtig for de konservative slutningen af 1800-tallet, og jeg mener, at vi kan finde den samme på historiens område. C. Paludan-Müller skriver i sin *Indledning til Historiens Studium*, om institutioner som nationsfrembringere med Rom som eksempel: »Kraftige Institutioner, altsaa Menneskers, ikke Naturens Værk, besidde en overordentlig Magt til at opløse, samle og omdanne Forskjellige Folkestammers selvgroede Naturvæsen, saa at Racemærker, Sprog, Leveskik, Anskuelser formes og grupperes anderledes end Naturforholdenes ubevidste Magt havde henstillet dem.«¹⁷ Her sættes ånd, kulturel påvirkning, overfor natur; her er et folkeslag noget, der bliver. I samme sammenhæng skriver han, at »Den kristne Kirke har viist, at i ethnografisk Henseende er Aandens Magt ligesaa stor, eller vel saa stor, som Statens«.¹⁸ Om Tyskland skriver han, at

Menneskeaaanden, Menneskets frie Handler have en overordentlig stor Magt til at omdanne Naturfolk til Nationer; thi mere end Halvdelen af den tydske Nation er bleven tydsk ved Tvang af stærke Statsinstitutioner, der støttedes af tydske Sprog, Literatur og Leveskik. Ogsaa Kirken har her vist sin Magt, men i begge Retninger, baade til at samle og til at adskille.¹⁹

Her er nationen noget, der dannes over tid, og staten medvirker hertil. Også kirken øver indflydelse. Disse udtalelser af Caspar Paludan-Müller har det tilfælles med de ovenstående, at de ser nationaliteten i sammenhæng med noget andet; trykket kan så i øvrigt ligge forskellige steder.

Johannes Steenstrup skriver i *Danmarks Riges Historie*, et samleværk af tidens fremtrædende historikere, som udkom 1897-1904, om sagnhistorien:

Men selv om Sagnet er uvirkeligt og Begivenheden aldrig oplevet, eller dog ikke oplevet af dette Folk, er det dog som ældgammel Erindring gaet ind i dets Eje, og Sagnet har ved sit Liv i menneskelige Sjæle haft den store

---

¹⁷ 'Indledning til Historiens Studium' s. 139.

¹⁸ Ibid. s. 141.

¹⁹ Ibid. s. 142.

Jon A.P. Gissel

Betydning at være nærende Brød for Folkets Aandsliv, kvæge dets Fantasi og forme dets Karakter.²⁰

Her er folkets karakter noget, der formes over tid, der er tale om en proces. Dette står i skarp kontrast til en opfattelse, som senere blev dominerende, særlig i Mellemligstiden, da arvelighedstankegangen spillede en stor rolle. Den radikale historiker Erik Arup skriver på sin side i sin *Danmarks Historie* fra 1925 om stengraves mennesker (enkeltgrave): »[...] de var i et og alt saa nær os nulevende i type og karakter, at der ikke kan være tvivl om, at de er vore forfædre [...] den nordiske hvide og blonde race med dens særegne fra da af fastliggende karaktermærker«.²¹ Vi finder hos Steenstrup og hos Arup to helt forskellige brug af ordet »karakter«: Hos Arup ligger det helt fast fra urtiden, når skeletterne er de samme, er karakteren også den samme; det er en meget materialistisk opfattelse, en biologisk materialisme, som søger en enhed, som er begrundet i materien. Det er Kurt Villads Jensen,²² som har peget på det påfaldende i disse udtalelser hos Arup. Hos Steenstrup er karakteren noget, der formes over tid, og hvor også åndelige forhold kan øve indflydelse. Og da Steenstrup i sit 90-årsskrift²³ har udtalt, at historien består af individualiteter »i Folkeslags, Samfunds eller Personlighedens Skikkelse«, er det nærliggende at antage, at denne opfattelse af folkets karakter hænger sammen med en opfattelse af det enkelte menneskes karakter. Et folk er ikke noget, som er, dvs. fastliggende, men noget som bliver, ligesom et menneske; dette er et almindeligt syn i den konservative tankegang i slutningen af 1800-tallet. Der er en afgrund til forskel. Arup udtrykker desuden udpræget »sikker viden« i positivismens ånd, modsat Steenstrup, som kommer med langt flere forbehold. Steenstrup udtrykker, ligesom Caspar Paludan-Müller, en bestemt antropologi.

A. Fabricius' søn, historikeren Knud Fabricius, som skrev i det 20. årh., men selv kom fra det 19., skrev i 1921 en ret mærkelig artikel om tiden 1814-1830 med

---

²⁰ *Danmarks Riges Historie*, bind I, s. 104.

²¹ *Ibid.* s. 44f.

²² K.V.JENSEN: 'Den hvide race og den danske Jord' *Historie* 1998, s. 91-103.

²³ JOHANNES STEENSTRUP: *Nogle Omrids af min Virksomhed som Universitetslærer*, København 1934, s. 23.

Johannes Steenstrup som konservativ historiker

titlen *Folkenes Forbund og N. F. S. Grundtvig*.²⁴ Han opridser her to kulturelle hovedlinier, en fælleseuropæisk og en national, Oplysningstidens franskpåvirkede europæere og Romantikens tyskinfluerede nationalister og trækker paralleller mellem før og nu:

Kosmopolitisme eller Nationalisme? – paa dette Tidspunkt var Afgørelsen altsaa falden, hvilken Vej Danmark, og med det hele Europa, vilde følge. At Kosmopolitismen var bleven identisk med skrap Konservatisme, ja med dynastiske Regeringsgrundsætninger, bidrog til at gøre Valget let for Datidens Mennesker, men afgjorde ikke Hovedspørgsmaalet. Dette afgjordes ved en Appel til noget af det i Menneskenaturen dybest liggende, til et rent oprindeligt Instinkt. Afgørelsen blev dog ikke endelig, det besejrede attende Aarhundrede vedblev at leve, og ethvert nyt Slægtled herhjemme saa Striden blusse op paa ny og afgøres i forskellig Retning. Den Dag i Dag nedstammer den ene aandelige Retning – man fristes til at sige det ene politiske Parti – i Danmark fra de Kosmopolitiske og liberale Rationalister, det attende Aarhundredes Theoretikere, Kristian Reventlows Mænd. Men den anden Gruppe søger sit Stamtræ i det nittende Aarhundredes Gry hos de folkelige Romantikere, der kun troede paa det selvgroedes Værdi, men til Gengæld var rede til at aabne Porten helt derfor.

Jeg synes, de personer, jeg her har beskrevet, og som hører en senere tid til: Scharling, P. Hansen, Steenstrup, må siges at ligge mellem Knud Fabricius' to grupper. For dem er det ikke et spørgsmål om enten-eller, men om både-og; de har både et nationalt og et overnationalt perspektiv, og deres politiske synspunkter kan heller ikke reduceres til dynastiske regeringsgrundsætninger. De har både sans for det selvgroede og for åndelige kræfter og institutioners indflydelse.

Lad os se nærmere på Steenstrups forfatterskab. Det er i mange henseender nationalt: *Studier over Kong Valdemars Jordebog* (1874) handler om Danmarks indre historie, *Normannerne*, som kom i fire bind 1876-1882 og omhandler vikingerne, behandler landets ydre historie, endda især udenfor landets grænser.²⁵ *Normannerne* er Steenstrups, hvis ikke rigeste, så i hvert fald

²⁴ *Gads Danske Magasin* 1921, s. 337-354; citatet på sidste side.

²⁵ Direkte udtalt i *Normannerne*, bind III, s. 338.

Jon A.P. Gissel

omfangsrigeste og meget rige værk. Det har ikke rigtigt fået den plads som både syntetisk og kritisk hovedværk fra sidste tredjedel af 1800-tallet, som tilkommer det; grundene hertil kan være flere, det blev ikke egentlig færdigt, skønt der kom en fortsættelse i 1925, og eftertidens opmærksomhed samlede sig i den grad om den Erslevske kildekritik, at man ikke fordybede sig i Steenstrups store værk som metodisk forbillede.

Normannerne er et nationalt værk, et godt eksempel på, hvad Steenstrups nationale holdning er og ikke er, nemlig national, ikke chauvinistisk; det nationale må ikke misforstås, det er ikke et værk, som priser vikingerne, alene fordi de er danskere: I de enkelte kampe er Steenstrups sympati nok så meget med de folkeslag, som forsvarer sig, som med de angribende og hærgende vikinger. Han taler om »Paris' smukke og lykkelige Forsvar«,²⁶ og det er altså imod vikingerne. Han taler om en irsk fyrstes »smukke Sejre over de Fremmede«,²⁷ og det er over nordboerne; her lever han sig helt ind i irenes situation. Han taler endog om en tysk biskops »store Fortjenester af Landet ved at skaffe det Ro for Barbarerne«,²⁸ og disse barbarer forstår han netop som vikinger. Samtidig viser han i hele værket det kulturfremmede, vikingerne bragte med sig, deres store hærs betydning for statsdannelsen og deres betydning for lovgivningen. Vikingernes magt er grundet ved »selve den Nationen iboende Kraft«. ²⁹ Men Steenstrup ser positivt på de kulturobyggende og kulturbevarende kræfter, som er aktive, uanset nationalitet. Derfor giver han et i sin helhed så positivt billede af Knud den Store.³⁰

Steenstrup hævdede på den anden side med bestemthed de positive træk i dansk historie mod nedbrydningsforsøg: I det nationale og forsvarsvenlige tidsskrift *Fædrelandet* tog Steenstrup til orde mod, hvad han kaldte en klynkende opfattelse af Danmarks historie; og dermed mente han en opfattelse, der ville reducere dansk

---

²⁶ *Normannerne*, bind II, s. 333.

²⁷ *Normannerne*, bind III, s. 119.

²⁸ *Ibid.* s. 246.

²⁹ *Normannerne*, bind II, s. 326.

³⁰ *Normannerne*, bind III.

Johannes Steenstrup som konservativ historiker

historie mest muligt ved, at vi skal have fået hele kulturen udefra.³¹ Titlen på hans værk fra 1917: *Den danske Kvindes Historie fra Holbergs Tid til vor* er heller ikke tilfældig. Også dette emne har for ham haft et nationalt perspektiv.

Johannes Steenstrup udgav i 1889 *Historieskrivningen i Danmark i det 19de Aarhundrede (1801-1863)* i anledningen af 50-året for grundlæggelsen af Den danske historiske Forening. I bestyrelsens forord hedder det, at foreningens formål har været »at vække historisk Aand og at fremme historiske Studier især med Hensyn til vort eget Lands Fortid«. Her betones altså et nationalt formål. I bogens slutning sammenfatter han det sådan, at der først i løbet af århundredet er blevet sans for at rejse historiske mindesmærker, og især efter at der kom en fri forfatning. Her er tale om frivillige bidrag, man overlader ikke til staten at rejse monumenter. »Men for at vinde det hele Folk til at pleje de historiske Minder, maa man have lært at tale til Folket [...]. Vore bedste Fortællere vare sjældnen gode Granskere; her har været en Spaltning i tvende Veje.« Dette er en diskussion, som er fortsat i historiefaget lige siden; der er blevet talt meget om formidling. Steenstrup gentager, at det er nødvendigt, at »det hele Folk« støtter det historiske arbejde, og han slutter:

Paa kritisk Kraft og Skarpsyn, paa Varme og Flid har det hidtil ikke manglet den danske Historieskrivning; vi haabe, at disse Egenskaber maa findes fremdeles og stedse i højere Grad forbinde sig med et stort Syn paa Menneskeslægtens Historie, en vid Betragtning af ikke blot det ejendommeligt Danske, men tillige Verdensbevægelsernes Afspejling i vor Historie, en klar og dyb Forstaaelse af Tider og Aander, en Evne til at fremhente de svundne Tiders Skikkelser i plastisk Form, og endelig, at Historikeren maa tale skjønt og naturligt, saaledes at hver Mand og Kvinde faar Lyst til historisk Læsning og især til Fortællingen om det Lands Fortid, der er os alle Kjærest.

Dvs., at Steenstrup skriver en bog, der overvejende handler om en national historieskrivning og slutter med at tale om det land, som er os alle kærest, samtidig med at han udtrykker ønske om, at historikerne må huske på de større perspektiver, det udover-nationale. Steenstrup omtaler i et andet værk apostlen Paulus og hans

---

³¹ 'Den klynkende Opfattelse af Danmarks Historie' *Fædrelandet* 1907, s. 3-5 og 19f.

Jon A.P. Gissel

lære om menneskeslægtens enhed,³² jeg synes, der klinger lidt af det samme her. Vi kan konstatere, at begge perspektiver er med. I bogen udtaler Steenstrup nogen kritik af Grundtvig, som han mener forguder det danske folk,³³ han rejser også indvendinger mod den nationalliberale historiker C. F. Allens lære om folkets bondefrihed i Oldtiden,³⁴ han bemærker, at Allen har skrevet under indflydelse af tidens liberale bevægelser, men betoner, at det godt kunne være sket uden at hans bog var blevet et anklageskrift mod fortiden. Endelig vil jeg nævne, at denne bog om dansk historieskrivning afser et kapitel til at skrive om den norske historiske skole, især som det angår dansk historie og ikke uden uenighed, men alligevel. Det har jeg svært ved at se for mig, at man ville gøre i dag. På samme måde behandler Henrik Scharlings tidsskrifter fra 1860'erne udførligt norsk litteratur og norske forhold i det hele taget; Henrik Ibsen anmeldes på dette ret tidlige tidspunkt. Jeg får her det indtryk, at det gamle statsfællesskab mellem Danmark og Norge til 1814 ikke er så langt væk, at det endnu på dette tidspunkt opleves som et kulturelt fællesskab; særlig blandt konservative, som opfatter et brud som et onde. Der er ikke tale om skandinavisme; Sverige omtales ikke nær så udførligt. På samme måde er den norske historiker Ludvig Ludvigsen Daae, en konservativ historiker på Steenstrups tid, særlig knyttet til Danmark.³⁵

Steenstrup taler i *Danmarks Riges Historie*³⁶ om naturlige grænser; at Øresund er en naturlig grænse i dag, betyder ikke, at det var tilfældet i tidligere tider. Naturlig sammenhøren bestemmes af helt forskellige forhold i de forskellige tider. Endelig kan det nævnes, at Steenstrup i 1905 forelæste om de danskes forhold til naturen.

Johannes Steenstrups 'Hvorlænge have Danske boet i Danmark?' prøver at sige noget principielt om argumentation, om bevisførelse i forskningen; hvad bestemte former for materiale kan udsige og ikke udsige, hvad det kan bruges til og ikke bruges til. Den er ikke snævert anlagt om nogen bestemt begrebsbestemmelse og

---

³² *Historieskrivningen*, s. 81.

³³ *Ibid.* s. 67.

³⁴ *Ibid.* s. 260.

³⁵ Se NIC KNUDTSON (udg.): *Professor, Dr. Ludvig Daaes erindringer og optegnelser om sin samtid*, Oslo 2003.

³⁶ Bind I, s. 160.

Johannes Steenstrup som konservativ historiker

sigter i det hele taget ikke på det abstrakte, men argumenterer konkret, inddrager så meget som muligt, prøver at belyse sit emne fra så mange sider som muligt. Dermed mener jeg, at afhandlingen udtrykker et ikke-matematisk argumentationsideal. Den forholder sig til situationen i 1890'erne og dermed til en udvikling, som man senere, for at beskrive et længere forløb, har kaldt professionaliseringen,³⁷ dvs., at fagene afgrænser sig fra hinanden, historie og litteraturhistorie skiller sig fra hinanden, historie og arkæologi skiller sig fra hinanden. Vigtig i dette spil er forsøgene på at udvikle en metode, som skal være helt dækkende for det pågældende fag, og det blev indenfor historie så udpræget kildekritik. Her kommer jeg allerede til et punkt, hvor jeg mener, det er nødvendigt at nuancere mønsteret, thi Steenstrup er ikke nogen almindelig historiker, der fra rygmarven angriber arkæologerne; tværtimod, han var selv jurist af uddannelse og meget bred i sit emnevalg, hans forskning var bestemt ikke fagbestemt. Han var desuden modstander af en ensidig kildekritisk dominans indenfor historiefaget og argumenterede overfor Kr. Erslev for en bredere forståelse af historikerens opgaver. For Steenstrup var afgrænsningen ikke noget formål i sig selv. Jeg mener derfor, at udgangspunktet for hans afhandling må være, at selve den lære, han beskriver, har forekommet ham usandsynlig, og at forholdet mellem individuelle forhold og almene tilstande, mellem rolige tilstande og begivenheder har forekommet ham så principielt vigtigt, at han har fundet det nødvendigt at tage emnet op til samlet behandling. Læren handler om, at danskerne har boet i Danmark siden urtiden, at landets indbyggere i Bronzealderen i det væsentlige også er de nuværende beboeres biologiske forfædre, at der ikke i al den tid har fundet noget folkeskifte sted. Man kunne nu vente, at Steenstrup som en nationalt sindet historiker med begejstring havde grebet denne tanke, men det er ikke tilfældet, tværtimod, han siger, at der kan være noget vist storslået ved den, men udtrykker samtidig betænkelighed ved den. Steenstrup argumenterede i almindelighed mod firkantede opfattelser af »love« i historien, som det på hans tid blev stærkt fremført af positivister, og når han skriver: »Verdens Historie løber nu engang ikke saa

---

³⁷ Professionaliseringen er hovedtemaet i INGA FLOTO: *Historie. En videnskabshistorisk undersøgelse*, København 1996.

Jon A.P. Gissel

snorlige«,³⁸ kan man se en afspejling af denne kritik, en vendt sig imod de alt for flotte teorier. Steenstrup inddrager heroverfor andre europæiske lande som sammenligning, og han udtaler det usandsynlige gennem et spørgsmål:

Naar det gaar saaledes med det havbeskyttede England, skulde da saa den jydsk Halvø med dens frugtbare Landskaber, hvor der fra Fastlandet er let Tilgang uden spærrende Bjerger, skulde de rige, frodige danske Øer i det letbeseilelige Hav være undgaaede Naboers misundelige Blikke og den stadige Fremtrængen af urolige Gjenbofolk?³⁹

Her tjener udmalningen et bestemt formål i argumentationen, nemlig at fremhæve det i særlig grad usandsynlige i påstanden. Man vil hævde en fuldstændig undtagelsesstilling for Danmark, alle andre steder har der været »de allerstørste Omvæltninger i Folkesammensætningen«. Dette er hans overordnede indvending, hvorefter han går over til at prøve de grunde, som teorien hviler på.⁴⁰ Her spiller kraniologien en stor rolle, og den var i almindelighed fremtrædende o. 1900 formentlig som en del af et positivistisk forsøg på at opnå håndgribelige beviser for »love«. Steenstrup protesterer imod, at den skal kunne vise noget om folkeindividualiteter, at man kan danne sikre kriterier ud fra den, og at man vil slutte ud fra ganske få eksempler. Han skiller med omhu folk og nationaliteter fra racer,⁴¹ idet de første bl.a. bestemmes ved sprogene. Her betoner han altså sprogets betydning, som vi så ham gøre i forbindelse med Forchhammer. Om man skal lægge noget særligt i hans udtryk »Folk eller Nationaliteter«, er jeg ikke sikker på, jeg synes ikke Steenstrup ellers lægger op til nogen skelnen. Herefter går Steenstrup over til at behandle de rent arkæologiske beviser, han understreger betydningen af, om der er mønter eller ej, og når til sin afgørende pointe,⁴² nemlig den om individualiteter: Arkæologien kan fortælle om tilstande og almindelig kultur, ikke om begivenheder og personer: »De, som ønske at kjende

---

³⁸ 'Hvorlænge have Danske boet i Danmark?' s. 117.

³⁹ Ibid. s. 119.

⁴⁰ Ibid. fra s. 120.

⁴¹ Ibid. s. 124f.

⁴² Ibid. s. 127.

Johannes Steenstrup som konservativ historiker

Individualiteter – det individuelle Menneske og det individuelle Folk – skulle gaa til Historien [...]« Her ses det meget tydeligt, at synet på folket er afhængigt af synet på det enkelte menneske. Han fortsætter med at tale om de historiske kilders, dvs. skriftlige kilders, betydning, når man har dem, giver det en helt anden situation, end når oldsagerne står alene. En kunsthistoriker har engang sagt til mig: »Vi klamrer os til de skriftlige kilder.« Det er, fordi de er nødvendige til fortolkningen. Senere viser Steenstrup sit historiske syn på videnskaben selv,⁴³ han venter en forfinelse af arkæologien, men han advarer imod at presse dens materiale til noget, det ikke kan udsige; han slutter da også med et citat af en arkæologisk forfatter, som maner til forsigtighed. Dette, at han slutter med et citat, betyder, at han selv træder tilbage. Hans konklusion bliver da, at

Saaledes kunne vi trygt antage, at der har boet Danske i Danmark fra Christi Tid; der kan imidlertid godt være tilkommet nye Elementer ved senere Indvandring af nærbeslægtede Stammer – foruden af danske Stammer, der vare bosatte udenfor Danmark – uden at dog Grundstammen ændredes. Men om den Tid, der gaar forud, tør vi Intet udsige, thi saa saare de historiske Kilder høre op, fattes os ethvert Bevismiddel.⁴⁴

Han fremfører desuden en ekstra understregning af, at forholdet mellem folk og land ikke er entydigt:

Der boede Ester i Estland i de første Aarhundreder efter Chr., men de hørte til den littauisk-lettske Folkeklasse og den indoeuropæiske Æt, hvorimod de nulevende Ester tilhøre den finske Klasse og mongolske Æt, og der boede Bulgarer i Donaulandene i det 7de Aarh. efter Chr., men de vare af mongolsk Æt, medens Nutidens Bulgarere ere Slaver.⁴⁵

Her advarer Steenstrup mod at slutte fra navnet alene, og han inddrager hele Europa som sammenligningsgrundlag, han er opmærksom på større sammenhænge.

---

⁴³ Ibid. s. 135.

⁴⁴ Ibid. s. 136f.

⁴⁵ Ibid. s. 137.

Jon A.P. Gissel

I 1800-tallet hang videnskaben og de nationale følelser meget tæt sammen, men jeg har ment, at denne artikel af Steenstrup kunne bidrage til at nuancere opfattelsen af, hvordan forholdet var. Der er nok altid noget udenomsvidenskabeligt, som spiller ind i det videnskabelige. Spørgsmålet er så, hvordan man i dette tilfælde vil bestemme det udenomsvidenskabelige. Øver det nationale indflydelse her? Hvis Steenstrup havde været senere tiders stråmand af en nationalist,⁴⁶ havde han som før antydnet med kyshånd grebet tanken om, at danskerne havde boet i Danmark siden urtiden, Så havde han sagt: »Den nyeste forskning har vist...« Men det gør han ikke. Han siger, det er ikke særlig sandsynligt. I hvert fald er det en tankegang, hvor, det enkelte menneske og dets handlen betyder noget, også i national henseende. Det bagvedliggende spørgsmål går på, hvad et folk er, og for Steenstrup må svaret være, at det er langt mere end en rent racemæssig størrelse: »Et Folk vilde i Oldtiden derfor i langt højere Grad trænge til en vis Fornøjelse«. ⁴⁷

Hvad argumentationsformen angår, kan vi konstatere, at Steenstrup taler om sandsynlighed, altså ikke om sikker viden, samtidig med at han opererer med en

---

⁴⁶ MADS RAVN: 'Med Müller til Aftenselskab i Glyptoteket' *Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie* 1996, s. 149-167, viser tydeligt ubehag ved Sophus Müllers nationalkonservative holdning i den senere periode og betegner Vilh. la Cour som ekstrem nationalist, hvilket han vitterlig ikke var. Også forkert, at han betegnes som arkæolog. – Også STINE WIELL: '4. internationale Antropologi- og Arkæologikongres i København 1869 – bag Kulissen' samme sted, s. 113-148, viser meget ringe forståelse for datidens nationalfølelse og situationen efter 1864, bruger således betegnelsen »antitysk« om forsøg på at undgå tysk dominans. Hvis man skærer overdrivelserne fra og går ind på hendes tankegang, må det på den anden side siges, at hendes materiale sammenholdt med Steenstrups artikel giver et vist indtryk af, at arkæologerne har presset det nationale. – I. ADRIANSEN og B. JENVOLD: 'Danske myter – fra dronning Thyre til krigen i 1864' *Fortid og Nutid* 1998/1, s. 5-49, demonstrerer på flere måder det, jeg er imod, for det første ved den ustandselige gentagelse af ordet myte, som et mantra, dernæst ved sin fuldkomne mangel på forståelse for Danmarks nationale situation og historie; »smukke forførende fjendebilleder« (s. 10). At sakser og vender er blevet betragtet som fjender er ikke uden grund, og hvis »fjendebilleder« er velbegrundede, hvorfor så »forførende«? Og hvordan »smukke«? »Lorentzen manipulerer myten« (s. 22); der er tale om en kunstnerisk fremstilling! Men manipulation ser ud til at passe godt i de to forfatters verdensbillede. De er også meget sikre på, hvad »realiteterne bag« de respektive »myter« er. F.eks. lykkes det dem at finde en udlægning af Niels Ebbesens drab på grev Gert, som gør, at handlingen ikke er særlig patriotisk. Alle tre artikler viser mangel på forståelse for tidligere tiders nationalfølelse og ukendskab til den kritik, som fra konservativ side blev rettet mod nationale overdrivelser. De fremstiller ensidig og unuanceret den nationale holdning i 1800-tallet som ensidig og unuanceret. Man postulerer, at der har været en helt fast opfattelse, man laver sin modstander.

⁴⁷ 'Hvorlænge have Danske boet i Danmark?' s. 118.

Johannes Steenstrup som konservativ historiker

principbestemmelse om forholdet mellem bestemte typer materiale og bestemte typer emne. I 1981 skrev Jens Henrik Tiemroth⁴⁸ i en anmeldelse:

Men som den historiske analyse har en logik, har den også en æstetik, der vel snarere end fortællingens er som en matematisk formel, der kan sammenfatte erfaringens love i en klar og præcis form [...] det er et æstetisk ideal, som Erslev formåede at leve op til i langt højere grad end A.D. Jørgensen, Steenstrup og Troels-Lund.

Steenstrup sættes her som afhandlingsforfatter på et lavere niveau end Erslev. Vi kan konstatere, at hans form her ikke er som en matematisk formels, men det gør den efter min mening ikke ringere, derimod rigere, fordi han inddrager så mange forskelligartede synspunkter. Samtidig er der jo en linie i det.

Steenstrup skriver her om brug af forskellige kilder; hvilke kilder bruger han selv? Svaret er, at han bruger så meget forskelligt, efter hvilket emne han kaster sig over. De er overvejende skriftlige, selv om han har skrevet om Bayeux-tæppet. I *Normannerne* bruger han franske, irske og engelske krøniker foruden lovkyr og stednavne. I *Danmarks Riges Historie* får han sit kronologiske skelet fra Saxo og andre beretninger, men inddrager i øvrigt alt, hvad der kan være relevant. Når han skriver om folkeviserne bruger han naturligvis viserne selv og prøver at udskille forskellige lag, der dermed bliver kilder til forskellige perioder. Når han skriver om stednavne, bruger han hvilken kilde som helst, der kan give ham et navns ældste form. Når han skriver om historieskrivningen i Danmark i det 19. årh., er det for tæt på, til at han har kunnet bruge så mange utrykte breve, men han har taget, hvad han kunne få af erindringer og trykte breve, tidsskrifter og naturligvis historikernes bøger. I Forchhammer-artiklen bruger han breve og personlige erindringer. Steenstrup fremhæver i sin teori heuristikken, findekonsten, og den finder man også demonstreret i hans forfatterskab. At Steenstrup er en konservativ historiker, viser sig overordnet i en positiv holdning til traditionen. Han udøver kritik på mange måder, men det er ikke en nedbrydende kritik. Tradition har i denne sammenhæng noget med holdningen til kilder at gøre, men det betyder samtidig, at

---

⁴⁸ JENS HENRIK TIEMROTH: Anmeldelse af Leo Tandrup's »Ravn« *Historisk Tidsskrift* 1981 s. 271-284; på s. 284.

Jon A.P. Gissel

det historiske ikke kun er fortid, men at det vedkommer os. Den historiske bevidsthed har en vigtig rolle for folkets liv, sagnene er en del af folkets kerne.⁴⁹ Han søger ikke kun een forklaring, men en helhed af mange forklaringer. Hvad stednavnene angår, har han tydeligt anset dem for at være et materiale af en ganske anden karakter end det rent arkæologiske materiale: Han hævdede senere med bestemthed i det nationale og forsvarsvenlige tidsskrift *Fædrelandet*, at »Danskerne maa have haft Danmark inde i alt Fald for to tusinde Aar siden, til hvilken Tid vore ældste Stednavne i det mindste række tilbage.« Danske stednavne findes lige til de daværende grænser og også i de tabte provinser, til Sli og Ejder, i Halland og Skåne. Han vender sig også bestemt mod den tanke, at Bornholms stednavne ikke skulle være danske.⁵⁰

Endnu en lille sammenhæng vil jeg gerne nævne her. H. Scharling skriver i det føromtalte tidsskrift fra 1860'erne:⁵¹

Og hvad der ikke forandres og omdannes, det bliver reent glemt – hvad kjende vi vel til vort Fædrelands ældste Historie udenfor det, som er blevet opbevaret i de skriftlige Beretninger? Naar blev Danmark først beboet? Hvilket Folk har først reist sine Boliger paa de danske Øer? Det vide vi ikke, der er intet skriftligt Ord opbevaret os fra hine fjerne Slægter, derfor ere deres Navne, deres Sprog, deres Gjerninger blevne saa forglemte, som om de aldrig havde været til.

Det, at Scharling i en i øvrigt anden sammenhæng griber til dette eksempel, er endnu et vidnesbyrd om, at spørgsmålet om Danmarks første beboelse har optaget datidens mennesker. Hans holdning er grundlæggende den samme som Steenstrups, at vi kan ikke vide, hvilket folk, der har været først i Danmark, og det er manglen på skriftlige kilder, som er afgørende. Steenstrup mente nok, at man kunne få noget ud af mundtlig overlevering, men det er ikke aktuelt her; og man

---

⁴⁹ Se JON A. P. GISSEL: 'Johannes Steenstrup og Danmarks Riges Historie' *Historisk Tidsskrift* 1993, s. 47-64.

⁵⁰ JOHANNES STEENSTRUP: 'Ere Bornholms Stednavne danske?' *Fædrelandet* 10 (1907), s. 3f.

⁵¹ H. SCHARLING: 'Begrebet af den rene Lære efter den evangeliske Kirkes Grundsætninger' *Ugeblad for den danske Folkekirke* 1867, 1, på s. 4.

Johannes Steenstrup som konservativ historiker

ser, at de begge mener, at det rent arkæologiske materiale ikke kan sige noget om navne, sprog og gerninger.

For at sammenfatte mener jeg, at man må holde tungen lige i munden, når det gælder 1800-tallets nationale opfattelse. Der var flere måder at være national på, og Steenstrup og andre konservative ønskede at fastholde både et nationalt og et overnationalt perspektiv. Nationaliteten var ikke for dem den eneste mulige betragtning; andre synspunkter kunne komme ind som korrektiv. Det gælder både kristendommen og staten i forhold til folket. De havde en anden måde at tale om Danmark og det nationale på end Grundtvigianerne; Grundtvigianerne talte helt overvejende om folket, de konservative kunne både tale om folket og om staten. Steenstrup har set den genvakte interesse for folkeviserne i 1800-tallet og udforskningen af dem som en genoptagelse af en tabt tradition, men det betød ikke, at tiden fra Middelalderen til romantikkens frembrud for ham var spildt; der var andet, som gik videre, f.eks. fik staten større betydning fra Christian IV og fremefter, som han er inde på i en af sine sidste artikler.⁵² Uden at han direkte går ind på det, virker denne tilnærmelsesvis moderne stat fra 1600-tallet og fremefter som en forudsætning for nationalstaten. Folket og det selvgroede hører med, men staten og den klassiske tradition, det overnationale perspektiv, er nødvendige for, at vi kan håndtere det nationale. Dermed tyder det også på, at konservatismen i sin afbalancerede holdning har et værn mod yderliggående, raceprægede, standpunkter. De konservative har søgt en sammenhæng i et langt forløb, hvor mange aspekter skulle afbalanceres. Dannelse og den historiske organisation er her vigtige størrelser i forhold til nationaliteten, og nogle vil heri se en lighed med Hegels tankegang, uden at man dog kan tale om påvirkning. Danmark har for Steenstrup udgjort en naturlig enhed, hvor man kunne samles om noget, men først i det lange forløb kunne man få noget at samles om; og statsdannelsen og bevidstheden er her vigtige. Udvikling kræver sin tid. Både åndshistorien og den politiske historie er knyttet til den konkrete personlighed. Den enkelte og folket hører sammen, man er dansk, fordi man er blevet det. Der er tale om et åndeligt

---

⁵² 'Nogle Strejflys over Christian IV's Tidsalder, særligt med Hensyn til Kvindens Stilling' *Historisk Tidsskrift* 1930, s. 1-49.

Jon A.P. Gissel

fællesskab, det man i dag vil kalde en fælles referenceramme, men som er langt mere end en ramme; der er en kerne, som samtidig omslutter det hele. Heri spiller både folk og stat en rolle. For Steenstrup må en velfungerende stat være noget med indre sammenhængskraft, fælles historie og fælles værdier.

Jeg indledte med at spørge: Er det interessant? Det mener jeg selvfølgelig, at det er, ellers havde jeg ikke taget emnet op. Men jeg vil gerne slutte med at spørge: Er det sandt? Der har i nyere historieteori været en berøringsangst overfor begrebet sandheden.⁵³ Der findes kun synsvinkler, anderledes måder at se det på, ingen sandhed. Javel, nu mener jeg ikke, det behøver at være modsætninger: Det, at der findes forskellige synsvinkler, behøver ikke at betyde, at sandheden ikke findes. De konservative på Steenstrups tid har søgt en sandhed om statens dannelse, om forsvar mod indre og ydre fjender; og i Steenstrups artikel ligger der et sandhedsbegreb gemt, som er helt anderledes end positivismens objektivitetsbegreb. For Steenstrup er historien ikke og kan ikke være nogen eksakt videnskab; hans uenighed med arkæologerne går vel både på et ønske om at hævde sikker viden, hvor en sådan ikke er mulig og på en for håndfast opfattelse af nationaliteten. Det er højest sandsynligt, at vi aldrig når den hele og fulde sandhed om et historisk emne, og en beskedenhed, som den Steenstrup udtrykker, er derfor på sin plads, men vi kan godt gøre det bedre, vi kan godt komme den nærmere. På dette grundlag kan nationaliteten beskrives som noget, der gradvis er vokset frem gennem århundreder, og som der også har været en vis bevidsthed om, men der har ikke været nationalstater før 1800-tallet, bl.a. af den grund, at stater i tilnærmelsesvis moderne forstand ikke findes før 1600-tallet; men i 1800-tallet har man sat ord på, ligesom musikalske former først laves udenfor sproget, og derefter bliver der sat ord på. Der er kommet en national vækkelse, dvs. en grad af bevidsthed om det, som der ikke har været tidligere; og det indeholdt ud fra et konservativt synspunkt både fordele og farer. Og jeg vil hævde som min personlige opfattelse, at vi kommer sandheden om 1800-tallets nationale holdning nærmere ved at inddrage disse nuancer og modsætninger.

---

⁵³ Jvf. MICHAEL BRUUN ANDERSEN: 'Det globalhistoriske Brækjern' *Historisk Tidsskrift* 2002, s. 434-450; slutbemærkningen.

Johannes Steenstrup som konservativ historiker

STEENSTRUP OG DEN HERMENEUTISKE TRADITION

Steenstrup kan med fordel sættes i forhold til en hermeneutisk tradition, hvad der bl.a. viser sig i en mere positiv holdning til traditionen, end man finder hos de radikale og positivistiske historikere. Han er positiv, men han er samtidig kritisk på en anden måde, idet han søger at lutre traditionen, f.eks. ved at se på hvad der er middelalderligt i de danske folkeviser, og hvad der er senere tilsætninger. Hermeneutik er: 1) En videnskabsgren, et fagfelt forbundet med litteratur og med udspring i teologien som de principper, der ligger til grund for eksegesen, et grundlæggende metafag der behandler, hvordan vi håndterer de data, vor videnskab beskæftiger sig med; kan vi organisere det meningsfuldt? 2) En forstående holdning overfor historiske tekster, et positivt projekt om at skulle udlede betydning. Dette hermeneutiske projekt er en postmodernist som Derrida modstander af,⁵⁴ mens han nok vil mene, at han udforsker grundlaget for tekstforståelse (betydning 1). Om hermeneutikkens historie skal kort nævnes, at den har udviklet sig fra kirkefaderen Augustin og fremefter.⁵⁵

Steenstrup taler i forbindelse med undersøgelsen af kilden om, at vi må bevæge os i en »Kredsgang«, at filologen må være historiker (og dermed vel også omvendt), og han siger: »Saaledes maa vi stadig undersøge Kildens Enkeltheder for at faa Oplysning om dens Helhed, idet vi saa atter ud fra Opfattelsen af Helheden blive i Stand til at vurdere den omspurgte Enkelthed.«⁵⁶ Dette er også en kredsgang, og Steenstrup foregriber her det senere velkendte udtryk »den hermeneutiske cirkel« om, at forskningens forskellige niveauer griber ind i hinanden. I hans analyser, f.eks. af *Kong Valdemars Jordebog*, spiller forholdet mellem helhed og enkelthed en vigtig rolle. Jeg skal her komme med nogle betragtninger over Steenstrups forfatterskab og historiesyn inspireret af den konservative teolog og hermeneutiker Kevin Vanhoozers nye bog *First Theology* fra 2002, idet jeg her kun peger på de steder, hvor der er berøringspunkter. Jeg bør

⁵⁴ For en på en gang forstående og meget kompetent kritik af Derrida, se KEVIN VANHOOZER: *Is There a Meaning in This Text?* Leicester 1998.

⁵⁵ Augustins hermeneutik er på dansk behandlet af Helge Haystrup i *Augustinstudier 11* fra 1999.

⁵⁶ *Historieskrivningen*, s. 203 og 197.

Jon A.P. Gissel

måske tilføje, at kombinationen helt igennem er min egen, da Vanhoozer uden tvivl ikke kender Steenstrup!

For Steenstrup er emnet vigtigere end den rigtige fremgangsmåde, metoden, at stille gode indledende spørgsmål er vigtigere end at nå til et urokkeligt svar. Han bygger mere på tekstens mening end på metoden. Han tager ikke afstand fra kildekritik, men mener, at heuristikken, findekonsten, det at søge, er nok så vigtigt. I alt dette danner han en modsætning til Kr. Erslev,⁵⁷ som det fremgik af en debat, de havde i *Dagbladet* 1891.⁵⁸ Steenstrup arbejder med traditionen, prøver at lutre den, men han anbringer ikke sig selv uden for traditionen, som de radikale historikere prøvede at gøre.⁵⁹ Den form for viden, Steenstrup opererer med i sit forfatterskab, er konkret, personlig viden, ikke abstrakt; han taler i 90-årsskriftet⁶⁰ om eksperimenter overfor fortiden, som må være en måde historikeren kan træde i et personligt forhold til sit emne på.⁶¹ Hvordan skal vi læse Steenstrup? Ja, hvad siger Steenstrup selv om læsning af historiske tekster? Her må det være væsentligt at læse ud fra en forstående holdning, at prøve at se på teksten som en helhed.⁶² Ud fra et værk som *Normandiets Historie under de syv første Hertuger* fra 1925 må man sige, at Steenstrup former sin opfattelse af den historiske tekst og af emnet sammen, skønt han altid søger det liv, som findes bag teksten; og ud fra hans betragtninger her og i *Historieskrivningen* fra 1915, vil jeg regne med, at han er bevidst om dette.⁶³ Der er en dynamisk forbindelse mellem tekst og begivenhed, men teksten må også bearbejdes åndeligt. Fortællinger skildrer en verden; de bringer en form for sammenhæng i sig selv, som andre former for tekster ikke gør;

---

⁵⁷ KEVIN VANHOOZER: *First Theology*, 2002, s. 17.

⁵⁸ 23. marts og 6. og 7. april.

⁵⁹ *First Theology*, s. 18.

⁶⁰ *Nogle Omrids af min Virksomhed som Universitetslærer*, København 1934.

⁶¹ *First Theology*, s. 19.

⁶² *Ibid.* s. 28.

⁶³ *Ibid.* s. 29.

Johannes Steenstrup som konservativ historiker

derfor kan vi ikke undvære beretningerne.⁶⁴ Historikerne må søge gennem teksten til det, som er bag den.⁶⁵

Steenstrup skriver i 1915 uden direkte at nævne Saxo, men sådan at der ikke er tvivl om, at det er ham, der først og fremmest er ment:

Naar man saaledes ser, i hvilken overvældende Grad det i den senere Tid af Forskere er bleven hævdet, at »Valdemarstidens Syn og Opfattelse« skal ikke blot have omformet de i Valdemareernes Tidsalder nedskrevne historiske Traditioner om den ældre Tid, men ogsaa have omdannet de Overleveringer, Myther og Sagnfortællinger, der vare levende i Danmark paa denne Tid, men som først blev nedskrevne efter Valdemarstiden, kommer man uvilkaarlig til at spørge, om da virkelig hin Alder var i den Grad blottet for historisk Syn, at den blindt iklædte Fortidens Minder sin Samtids Dragt, eller om det ikke snarere er en videnskabelig Opfattelse, som tilfældig er raadende ved det 20. Aarhundredes Begyndelse, der afspejler sig i denne Antagelse... Man er her inde paa Veje, der have Skæret af et overlegent Syn [...]«⁶⁶

Den sidste bemærkning advarer mod et nutidshovmod over for fortiden, en advarsel som er en del af det hermeneutiske projekt. I og med at Steenstrup forsvare f.eks. Saxos troværdighed⁶⁷ og ser på beretningerne som vidnesbyrd og dermed inddrager synsvinklen »tillid til forfatteren«, kan han siges at argumentere imod en begyndende marginalisering af forfatteren.⁶⁸ Steenstrup ser fantasien som andet og mere end fiktion. Han ser Saxos værk som et meningsfyldt hele,⁶⁹ gennemsyret af forfatterens personlighed og opfattelse. Saxo er realist med levende fantasi, hans værk har virkelighedens levende træk, viser os alle stænder. Han har ikke nogen gejstlig tone, han omskriver alt, har et fint blik for karakteristik af både personer og folkeslag, og hans rytmiske opremsninger skyldes stilen og Saxos æstetiske standpunkt, ikke norrøn oprindelse. Steenstrup vil tolke ham ved hjælp af

---

⁶⁴ Ibid. s. 192.

⁶⁵ Ibid. s. 216.

⁶⁶ *Historieskrivningen*, s. 228.

⁶⁷ Se 'Biskop Vilhelm og Kong Svend' *Historisk Tidsskrift* 1907, s. 1-64.

⁶⁸ *First Theology*, s. 34.

⁶⁹ 'Saxo Grammaticus og den danske og svenske Oldtidshistorie' *Arkiv för nordisk filologi* XIII (1897), s. 101-163. Se derudover: *First Theology*, s. 36.

Jon A.P. Gissel

hans eget ordvalg. Steenstrups kritik er sammenhængsorienteret, snarere end rettet mod fragmenter af forskellige traditioner. Steenstrup vil læse teksten i forhold til opbygning af den historiske helhed, hensigt og norm;⁷⁰ dette sidste ord betyder egentlig blot en fastslået, anerkendt, hævdunden regel, og Steenstrup må operere med noget, som gennem tiden har fået gyldighed som grundlag for dansk historie, uanset hvad man i enkeltheder kan finde at rette. Form og indhold hører sammen, og teksten forstås ud fra sit eget tema.⁷¹ Steenstrup prøver at nå gennem Saxos sproglige og litterære helhedsudtryk til essensen af, hvad han ønsker at sige, budskabet om man vil; samtidig med at han i sin anvendelsesfortolkning inddrager materiale og sammenhænge, som Saxo ikke kunne og ikke ønskede at inddrage.⁷² Har Steenstrup en identitetstese? Med forsigtighed kan man vel fremføre som hans opfattelse, at Saxos beretning i væsentlig grad giver den danske nations historie, så langt Saxo går, om end der må suppleres med alt muligt andet materiale.⁷³ Saxo må for Steenstrup være et medium for den danske identitet, for at kende Danmark.⁷⁴ Hos Arup er den danske nation en defineret enshed i substans, hos Steenstrup en form for personlig uafbrudt sammenhæng over tid som viser sig i konkrete ord og handlinger, som er åndeligt påvirkelig, som træder frem efterhånden. Hermed er der også noget forpligtende som i et venskab. Fortællingen er nødvendig for at formidle, hvem danskerne er. Folket kendes på sine handlinger; der er tale om en dynamisk identitet.⁷⁵ Vi har en gæld til fortiden, en pligt til at huske.⁷⁶ Ingen kalder Saxo ufejlbarlig, heller ikke Steenstrup; Saxos tekst indgår i en historisk og kulturel sammenhæng, og dens forfatter har sikkert haft menneskelige svagheder, men grundlæggende er hans Middelalderhistorie alligevel troværdig.⁷⁷

---

⁷⁰ *First Theology*, s. 199.

⁷¹ *Ibid.* s. 215.

⁷² *Ibid.* s. 146.

⁷³ *Ibid.* s. 133.

⁷⁴ *Ibid.* s. 138.

⁷⁵ *Ibid.* s. 50-52 og 65f.

⁷⁶ *Ibid.* s. 266.

⁷⁷ *Ibid.* s. 140.

Johannes Steenstrup som konservativ historiker

Steenstrup vil gerne bringe noget nyt, men det er for ham ikke det eneste formål; han er også en rejsende, som besøger de samme steder igen; Rollo, Normandiets grundlægger, hvis danske oprindelse han sandsynliggør, med 50 års mellemrum.⁷⁸ Den »anden« er for Steenstrup først og fremmest en anden tids mennesker, og han lægger stor vægt på en historikers forpligtelse til at prøve at forstå dem.⁷⁹ Steenstrup opererer med både forskelle og ligheder mellem før og nu, og han anstrenger sig for at gøre dette forståeligt for sine læsere; dermed må han også mene, at der er et forhold mellem formidling og fortolkning, snarere end at være to processer, der er helt uafhængige af hinanden, må de gribe ind i hinanden;⁸⁰ han lægger da også vægt på, at hans bøger om historieskrivningen kan læses af alle historisk interesserede og ikke kun af fagfolk. Steenstrups tale om individualiteter, personer eller folkeslag, handler om identiteter, som ikke er en konstant substans, en uforanderlighed i sig selv, men en personlighed i en sammenhæng, i en fortælling (Ricoeur), som muliggør visse forandringer, samtidig med at der er noget, der går videre. Steenstrup ville aldrig kalde forskellene for historiens tilfældigheder;⁸¹ for ham har individualiteterne virkelig betydning. Fortællinger giver kulturel dannelse.⁸² Steenstrup ville undgå at beskrive individualiteterne på et systems egne betingelser og i stedet tage individualiteternes selvforståelse alvorligt. Helt undgå at sætte de historiske størrelser ind i en anden sammenhæng end den, de selv er bevidst om, kan man nok ikke, men hans bestræbelse går i retning af at lade selvforståelsen hos den (det), man beskriver, være en væsentlig faktor. Steenstrup må mene, at en eventuel struktur skal være implicit i teksterne.⁸³ Det må også siges, at jo mere historievitenskaben bliver systemtænkning, abstrakt, teoretisk begrundet, des mere kommer systemet til at bestemme beskrivelsen,⁸⁴ det er her vigtigt, at Steenstrup anså sin samtids tale om metode for at være for

---

⁷⁸ Ibid. s. 38.

⁷⁹ Ibid. s. 47.

⁸⁰ Ibid. s. 119.

⁸¹ Ibid. s. 54.

⁸² Ibid. s. 120.

⁸³ Ibid. s. 303.

⁸⁴ Ibid. s. 57.

Jon A.P. Gissel

firkantet. For Steenstrup er behandlingen af historiske tekster ikke nogen teoretisk abstraktion.⁸⁵

I den kristne tradition er vidnesbyrdet en form for viden.⁸⁶ Af alle litterære former er vidnesbyrdet den, som mest modsætter sig, at en fortolker lægger noget ind i den.⁸⁷ For Steenstrup må vidnesbyrdet i sig selv være et grundlæggende middel til viden, og han afviser et standpunkt, der kræver, at historikeren selv skal kunne kontrollere alle oplysningerne.⁸⁸ Tankegangen om vidnesbyrd må betyde, at den form for viden, der er tale om, ligner det personlige møde, viden ved bekendtskab, mere end en bestemt form for data, viden om noget, men begge dele må forekomme hos Steenstrup. Naturlovene bygger på vidnesbyrd, og vidnesbyrd er i det hele taget en uomgængelig del af menneskelig viden.⁸⁹

Forståelse er en særlig form for møde, hvor ens handlingers hensigt bliver anerkendt af en anden; og således må det også have været for Steenstrup, indholdet, meddelelsen, budskabet er vigtigt.⁹⁰ Ligesom historikeren er en person, er studiet af historien ikke nogen upersonlig intellektuel procedure.⁹¹ Når Steenstrup taler om at leve sig ind i en anden tid, må han antyde, at historisk forståelse ikke består af viden alene, eller sagt på en anden måde, viden er ikke kun rent intellektuel kundskab.⁹² Steenstrup ser i en historisk situation flere og samvirkende forklaringer.⁹³ Han mener, at bevidsthed gør en virkelig forskel.⁹⁴ At leve sig ind i en anden tid⁹⁵ må være at stifte personligt bekendtskab med den.⁹⁶

---

⁸⁵ Ibid. s. 132.

⁸⁶ Ibid. s. 351.

⁸⁷ Ibid. s. 266.

⁸⁸ Ibid. s. 270.

⁸⁹ Ibid. s. 361.

⁹⁰ Ibid. s. 91 og 179.

⁹¹ Ibid. s. 354.

⁹² Ibid. s. 169.

⁹³ Ibid. s. 112.

⁹⁴ Ibid. s. 113.

⁹⁵ Dette udtryk bruger Steenstrup flere steder med henvisning til B. G. Niebuhr, således i *Historieskrivningen* s. 121.

⁹⁶ *First Theology*, s. 135.

Johannes Steenstrup som konservativ historiker

Det upersonlige er det meningsløse.⁹⁷ Læsningen af historiske tekster bliver da et etisk møde med en forfatter fra en anden tid.⁹⁸ Vi møder en person og ser en sammenhæng. Steenstrup mener også, at retsinstanser kan fejle, men det er ikke noget afgørende problem for ham, da han satser på sandsynlig viden.⁹⁹ I historien kan vi ikke nå til vished i streng forstand, noget som er en nødvendighed, som i matematikken, men det stiller ikke historien lavere, den har fuld erstatning i sin »Mangsidighed af Synspunkter«. Derfor er der heller ikke love i historien på samme måde som naturlovene. Juristen Steenstrup peger netop på domstolene som sammenligning, at de fælder en dom: »Hvis der under Proceduren bliver tilvejebragt en saa høj Grad af Sandsynlighed, at man efter menneskelige Forhold ikke tvivler om, hvad der paastaas at være foregaaet [...]«¹⁰⁰ Her er et menneskeligt begrænset synspunkt (ikke universelt), og her er fokus på en sandsynlig viden. I dette adskiller Steenstrup sig i høj grad fra positivisterne, der, som nævnt, satsede på sikker viden, og som også i vekslende omfang mente at kunne fastslå love for den historiske udvikling.

For Steenstrup må historien være individers handlinger i fortiden; og kirkefaderen Tertullians definition af en person som en, der taler og handler, må også gælde Steenstrups holdning.¹⁰¹ Han savner en individuel røst, når den ikke findes, som i forhistorisk tid. Spørgsmålet om sproget var ikke sat på spidsen på Steenstrups tid, fronterne gik andre steder; derfor vil man ikke så let finde direkte udsagn om hans holdning, men jeg mener dog, at udsagn som det om Vulgata, at i Middelalderen ville den gamle latinske Bibeloversættelses udtryk helt uvilkårligt melde sig, peger på sproget som både indholdsbærende og formende,¹⁰² uden at mennesket derfor bliver en fange af sproget.¹⁰³ Det kan hertil føjes, at Steenstrup selv arbejder bevidst med sproget, således i sin brug af metaforer. Et udsagn eller

---

⁹⁷ Ibid. s. 175.

⁹⁸ Ibid. s. 184.

⁹⁹ Ibid. s. 156.

¹⁰⁰ *Historieskrivningen*, s. 182-187.

¹⁰¹ *First Theology*, s. 159.

¹⁰² Ibid. s. 164.

¹⁰³ Se *Den indtrængende Forstaaelse* s. 361.

Jon A.P. Gissel

en oplysning i teksten findes, selv om den ikke bliver forstået; og Steenstrups studsens må være en vej til at forstå noget, som hidtil ikke er blevet forstået. Studse, et ord Steenstrup selv bruger, betyder egentlig at stoppe i sin tale- og tankestrøm, ved at noget overraskende indtræffer. Dvs., at der skal være tid og ro, overskud til at standse og undres, til at tænke hov, hvad er det, hvordan kan det være? Når dette sker, fortsætter historikeren ikke bare i sin egen bevidsthedsstrøm, men møder noget andet, som bliver bemærket, fordi det virker overraskende. Et eksempel på Steenstrups brug af dette ord findes i hans relativt sene afhandling om 'De danske Runestene' vedrørende bispesforhold omkring år 1000, og hvorvidt Hedeby var lagt øde på dette tidspunkt:

En Underlighed er der i Thangmars Skrift, som har bragt mig til at studse. Hvorfor udtaler Eggehard ikke bestemt Navnet paa den By (civitas), hvorfra han var forjaget? Dér, hvor Bispen første gang nævnes, kaldes han »den ærværdige Bisp« og paa lignende Maade nævnes han 4-5 Gange i det følgende, først flere Foliosider længere frem siges det i Beretningen ved Aar 1001, at han var Biskop af Slesvig, og det gentages, at hans Bispestad (civitas) var lagt øde, hvorved der altsaa maa underforstaas Hedeby.¹⁰⁴

Steenstrup argumenterer herefter videre for, at der er tale om en anden by, og at man derfor ikke kan fortolke runestene ud fra denne udtalelse.

Steenstrups historiesyn vil jeg kalde dialogisk; det går ikke ud fra, at der findes een universel teori, der sætter så snævre rammer for debatten, at denne må kaldes monologisk. En tendens i sådan retning findes derimod hos de radikale historikere.¹⁰⁵ Historikeren er (principielt) opmærksom på, at alt kunne være gået anderledes,¹⁰⁶ at der er mange muligheder i en historisk situation; Steenstrup betræber sig derfor for at vise et mangesidigt årsagsforhold. Indeholder Steenstrups historiesyn andet end proces? Har Steenstrup et mål udover forståelsen?¹⁰⁷ Det dynamiske og personlige findes i hans måde at tænke på, men er der andet og mere? Ja, det mener jeg; ind imellem kommer nødvendigheden og berettigelsen af

¹⁰⁴ 'De danske Runestene' i *Festskrift til Kristian Erslev*, København 1927, s. 61-84, på s. 78.

¹⁰⁵ *First Theology*, s. 59.

¹⁰⁶ *Ibid.* s. 313.

¹⁰⁷ *Ibid.* s. 187.

Johannes Steenstrup som konservativ historiker

en etisk vurdering frem, om end forsigtigt, thi dommen skal ikke være det afgørende.¹⁰⁸ Det vigtigste for historikeren er at forstå og at forklare, men han bebrejder også den berømte historiker og historist Leopold von Ranke, at han var for kølig.¹⁰⁹ I dag er selve sandhedstankegangen på spil, selve forestillingen om sandhed som en måde at leve på,¹¹⁰ sådan var det ikke på Steenstrups tid.¹¹¹

Kr. Erslev har i sin artikel 'Historie'¹¹² ikke meget om heuristikken, slet ikke noget om fantasi. Han taler om historikeren og juristen: »Til Retsvidenskaben hører f. Eks. ogsaa Retshistorien, paa hvis Omraade Historikeren mødes med Juristen, men saaledes at den sidste især har Opmærksomheden vendt mod Retsforholdenes Udvikling ned gennem Tiderne, Historikeren særlig paa hver Tidsalders Retsforhold i deres Sammenhæng med Tidens hele Karakter.«¹¹³ Her må den juridisk uddannede Steenstrup dække over begge; hans forfatterskab var for en stor del tematiske længdesnit ned gennem historien, mens han samtidig så emnerne i deres sammenhæng med tidens hele karakter. Erslev viser her sin tilbøjelighed til at dele ting. Steenstrup havde måske ikke direkte modsat sig udtrykket, men jeg mener ikke, han selv nogensinde ville have formuleret sig på den måde, jvf. historikeren og filologen overfor. Steenstrup mente nok, at man skulle fordybe sig i det enkelte, men hans tankegang var også en sammenhængsorienteret konservatisme.

Den hermeneutiske tradition, som Steenstrup repræsenterer, danner for mig at se et alternativ til både moderne (positivistiske) og postmoderne ensidigheder. Det er et alternativ, som har været der hele tiden, men som der ikke har været opmærksomhed på. Steenstrup kan ikke fortælle os, hvordan vi kan løse historiefagets nuværende problemer, men han kan antyde en vej, vi kan gå.

---

¹⁰⁸ Ibid. s. 144.

¹⁰⁹ *Historieskrivningen*, s. 232 og 125.

¹¹⁰ *First Theology*, s. 356.

¹¹¹ Ibid. s. 340.

¹¹² KR. ERSLEV: 'Historie' *Salmonsens Lexikon* 1921, XI, s. 504-513.

¹¹³ Ibid. s. 504.